

Fig. 1. Ydre, set fra sydøst. LL fot. 1975. — *Exterior seen from the south-east.*

SØNDER JERNLØSE KIRKE MERLØSE HERRED

Kirken er første gang nævnt 20. febr. 1320, da Roskildebispen henlagde bispetienden til fattige peblinges underhold i Roskilde¹. I Roskildebispens jordebog anføres kirken med en afgift på 2 mk.². 1567 havde sognet 44 tiendeydere³. Patronatsretten ansås for kongelig o. 1666⁴, men 1676 tilhørte den Johan Christopher Körbitz (jfr. prædikestol)⁵. 16. aug. 1687 fik oberst til hest, Mathias Numsen til Brusgaard (jfr. Nørre Jernløse), tilskødet retten tillige med kirkens andel af korntienden og noget gods⁶. I hvert fald 1726 lå kirken under Birkholm (Løvenborg), hvis ejer 1704 havde skænket alterkalk og disk. 1749 købte landsdommer Daniel von Bergen i Odense kirken (jfr. alterklæder, sygesæt, dåbsfad og lysekroner), og 1760 var hans svoger, Carl von Castenskiöld til Knabstrup⁷ og Hagedstedgaard ejer⁸. Siden har kirken fulgt Knabstrup, indtil den 13. sept. 1909 overgik til selveje.

Kirken ligger nordligt i landsbyen på en mindre højning i terrænet, ikke langt fra den middelalderlige gård, hvis rester udgravedes 1946, nordøst for kirken⁹. Kirkegården, der har bevaret sine gamle til dels middelalderlige grænser, er 1934 udvidet med et lavereliggende areal nord for den gamle kirkegård¹⁰.

Kirkegårdens hegn og indgange. Den gamle kirkegård har mod nord og vest bevaret dele af en formentlig senmiddelalderlig munkestensmur over markstenssyld. Den præges af omfattende flikkeri og er flere steder afbrudt eller afløst af nyere murstykker: En udvendig støttepille på vestmuren kan være en af de tre, som muremester Tøger Christensen opsatte 1665-

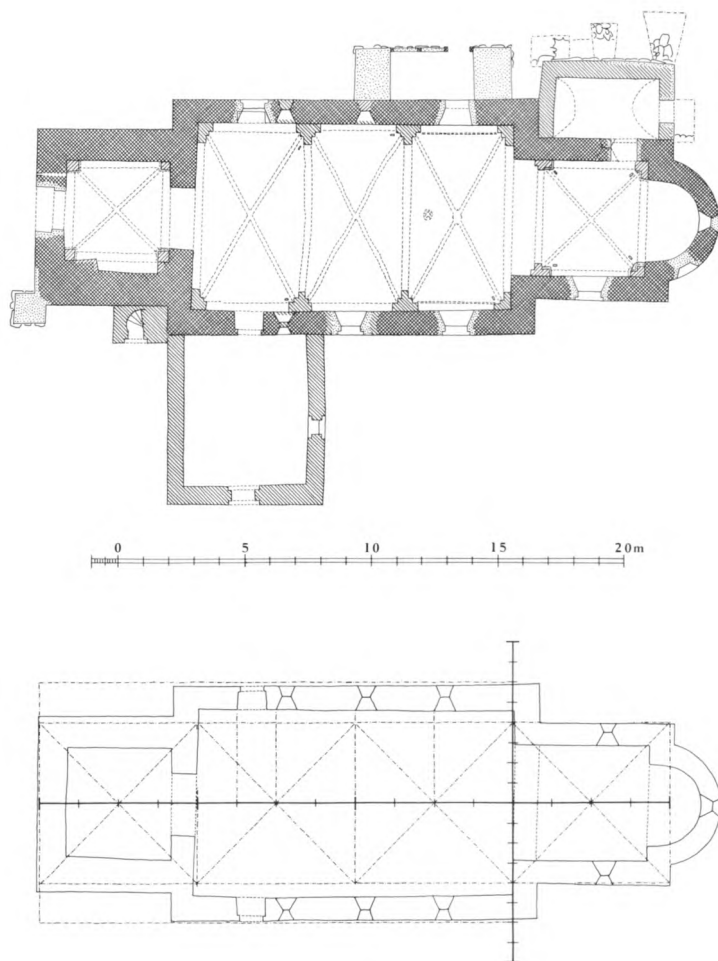

Fig. 2. Plan. 1:300. Målt af MB 1959, tegnet af HJ 1979. Signaturforklaring s.9. — *Ground-plan. Key on p.9.*

Fig. 3. Plan med angivelse af målforhold. 1:300. Tegnet af HJ 1979 (s. 131). — *Plan showing ratio of measurements.*

66 i forbindelse med reparationsarbejder på ringmurene¹¹. Nordmuren er på den vestligste strækning erstattet af en bøgehæk, og 1978 er resten delvis omsat med nye munkesten. Munke- og nonnetegl ses endnu på det ikke omsatte stykke af nordmuren, men ellers er de hvidtede mure hængt med røde vingetegl, som har fald mod kirkegården. I syd er murene vest for den tidligere degneboligs gavl fornyet¹², og øst for gavlen er der et kløvestensdige, bevoget med hyld og elm. Præstegårdens ene længe danner skel i øst, bortset fra den sydligste del, som hegnes af elmekrat og trådvæv mellem genanvendte egestolper. Kirkegårdsudvidelsen omgives af en blank kløvestensmur, afdækket med røde vingetegl.

Den senmiddelalderlige, kamtakkede portal i

vest, ud for tårnet, er af munkesten og har rundbuet ud- og indvendig falset køreport samt fladbuet fodgængerlåde. En rundbuet, kamtakked portal vestligst i sydturen er i sin nuværende skikkelse fornyet. Dens forgænger nævnes 1665-66¹¹ kaldes o.1825 hovedindgangen og beskrives som en hvælvet indgang mellem den senere nedrevne skole (ved sydvesthjørnet) og degneboligen¹³. Lågen fra præstegården er en dobbelt tremmelåde mellem træstolper. To åbninger skaber forbindelse mellem den gamle og den nye kirkegård; sidstnævnte har køreport i sydvest og fodgængerlåde i nordøst. Samtlige indgange har nyere, sortbejdsede tremmelåger. En østre låge nævnes 1665-66¹¹; det var muligvis præstens låge, som o.1825¹³ siges at ligge nordligst i gårdens vestre længe. — †*Kirkeriste* i vest- og

sydsidens portaler nævnes tidligst 1665-66¹¹, og endnu o. 1825 var den søndre indgang forsynet med rist¹³.

Bygninger m.m. på kirkegården. Det hvidkalkede *ligkapel* i den gamle kirkegårds nordvestre hjørne er opført 1907¹⁰ i en prunkløs, nygotisk stil. t *Klokkehus*? To af de svære bjælker, som understøtter klokkestokværkets gulv er genanvendt tømmer med taphuller og udstemninger, muligvis (hjørne)stolper fra et klokkehus, jfr. Nørre Jernløse s.86. Et *†kalkhus*, hvis tag repareredes 1665-66¹¹, kan have været en fritstående bygning. Terrænet er i tidens løb hævet betydeligt omkring kirken, hvis brolagte *fortov* sandsynligvis er anlagt kort tid efter bestemmelsen herom i kirkeloven af 1861.

Kirken består af kor med apsis, skib og tårn fra 1100'rne. Sydsidens våbenhus er tilføjet o. 1500 samtidig med en ombygning af tårnet. Yngst blandt de senmiddelalderlige tilføjelser er antagelig sakristiet ved korets nordside. O.1800 etableredes et vindfang i nord ved opgangen til herkabspulpitur. Orienteringen er omtrent solret.

Kirkens plan er bemærkelsesværdig i kraft af korbuen, der imod sædvane er jævnbred med korrummets vægge, - en omstændighed, som forklarer skibets relativt store bredde. Planløsningen er dog ganske bevidst og bestemt af enkle proportionsforhold (fig. 3). Korkvadratets sidelængde svarer til tårnets øst-vestlige udstrækning, og afstanden mellem disse to afsnit er en fordobling af nævnte dimension. Tværaksens proportioner er præget af en tilsvarende systematik: Forholdet mellem korbuen og skibets udvendige bredde er som 3:6, mellem korets og skibets ydre bredde som 4:6 og mellem korbuens og aflastningsbuens bredde som 2:1 (3:1½). Endelig skal det bemærkes, at korbuens højde og bredde er identisk.

Planens helstøbte karakter modsiges i nogen grad af et særpræg i opbygningen af korets og skibets flankemure (jfr. fig. 4): Deres indersider har en smal, 8-10 cm bred afsats, der trappevis stiger mod vest, hvor springet ved tårnets østmur sidder ca. 3,7 m (syd) over nuværende gulv. Skellet kan være resultat af en ændring undervejs eller en delvis ombygning af flanke-

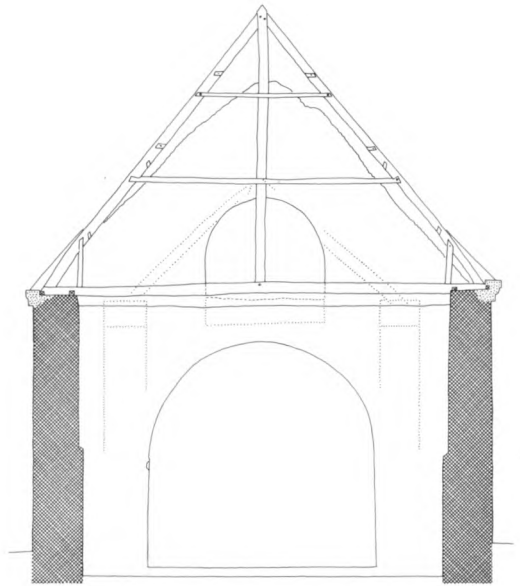

Fig. 4. Tværnsnit ved triumfmurens vestside med spor (punkteret) efter korets oprindelige tagværk. 1:150. Målt af HeJ og K. Mølkier 1978, tegnet af HJ 1979. — Cross-section by the east wall of the nave with traces (dots) of the original chancel roof.

murenes øvre dele; i førstnævnte tilfælde synes kirken bygget fra vest mod øst.

Materialer og teknik. Kirken er opført af rå og kløvet kamp suppleret med frådsten, der især er benyttet til vinduer og andre åbninger. Materialerne ligger i regelmæssige skifter mellem hjørnernes kvadre, og ved en prøvegravning er det fastslået, at murene hæver sig over fundamentstenene uden sokkel. Vinduerne har kileformede stik, og vangerne i en aflastningsbue over tårnarkaden er af store frådstenskvadre, der skiftevis er brugt som standere og bindere. Den oprindelige ydre murbehandling, som bedst lader sig iagttage på korets nordmur fra sakristi-loftet, er et fint grusblandet pudslag med spor af hvidtekalk. Indvendig er murene, inklusive taggavlne, dækket af et groft, hvidt pudslag. Fra korloftet ses i østgavlne to sæt bomhuller, af hvilke det øvre sæt er runde af gængs romansk type, mens det nedre par, der sidder en anelse over de nu forsvundne loftsbjælker, er atypisk: De ca. 5 cm høje, firkantede stikbomme er ført

Fig. 5. Indre, set mod øst. LL fot. 1975. — Interior to the east.

skråt udad gennem murlivet, formentlig af hensyn til de udvendige stilladsstolper, som på grund af den overhængende apsisudbygning har måttet anbringes tæt ved hjørnerne.

Døre og vinduer. Skibets syddør er i brug; den har udvendig rundbue og en indre åbning, som er smal og slank, idet karmsidernes vandrette afdækning ligger 2,5 m over nuværende gulv. Norddøren står idag som en fladbuet niche under sekundært vindue. I korafsnittet er apsidens og nordvæggens vinduer bevaret, i skibet nordsidens tre og sydsidens vestligste. Apsisvinduet, der står som en indvendig niche, 138x93 cm, måler 68x31 cm ved lysningen, der ligger 47 cm fra indervæggen. Nordvinduet står udvendig omhyggeligt tilmuret med en blank halvstensmur af munkesten, men er indvendig genåbnet indtil lysningen. Udvendig er bredden 65,5 cm, og issepunktet sidder 61 cm under romansk murkrone. Den indre åbning måler

155x90 cm, og 63 cm indenfor murflugten sidder lysningen, 65x23 cm, hvori der ses rester af *egetræsramme*. Bredden af skibets vinduer er udvendig 59-66 cm, indvendig 79-86-88 cm. Afstanden mellem issepunkt og den kun let ombyggede murkrone ligger såvel ud- som indvendig mellem ca. 60-70 cm. I nordsidens vestligste vindue sidder lysningen 53 cm fra indre murflugt.

Indre. Den brede korbue er nu uden kragbånd. Apsiden har bevaret sit halvkuppelhvælv af frådsten¹⁴, mens aftryk på gavlene og tilmurede huller i flankemurene vidner om korets og skibets loftsbjælker, af hvilke en enkelt er bevaret i skibet nær triumfvæggen. Den mørnede egebjælke, der er sunket en anelse¹⁵ i forhold til sin oprindelige placering (jfr. fig. 4), måler ca. 18x20 cm i tværsnit; talrige rester af smedede søm viser, at skibets bræddeloft har været sømmet til undersiden af bjælkerne og haft en tykkel-

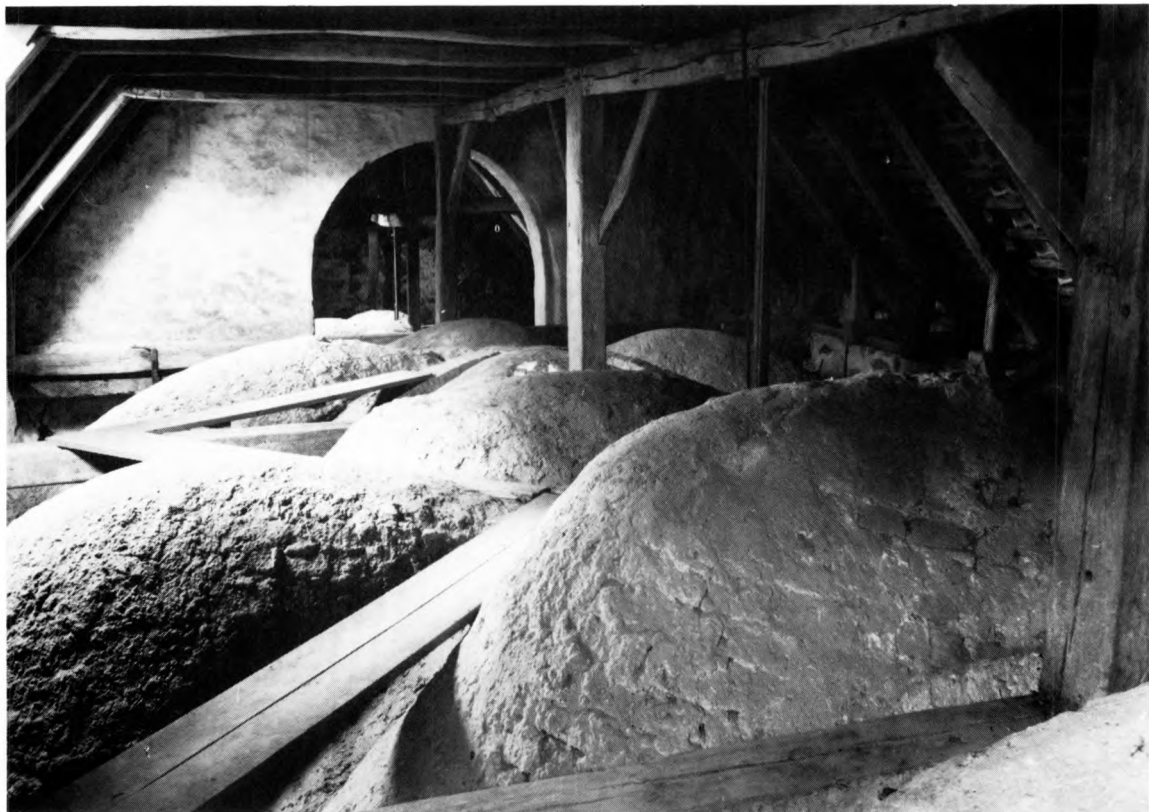

Fig. 6. Skibets loftsrums, set mod triumfgavlen (s. 133). LL fot. 1975. — *Loft of the nave seen towards the east gable of the nave.*

se på 2,5 cm. Af sporene i murværket fremgår i øvrigt, at koret har haft seks bjælker med et tværsnit på ca. 18x18 cm, og at skibets bjælker har ligget i en indbyrdes afstand af ca. 90 cm.

Korets og skibets taggavle har foroven smalle, senere tilmurede lyssprækker. Usædvanlig er triumfgavlens brede åbning (jfr. fig. 6), der i første række må være tænkt som en aflastningsbue, svarende til en sjælden, omend ikke helt ukendt praksis i landsdelens romanske kirkebyggeri¹⁶. Åbningen, hvis bueslag viser tydelige aftryk efter de 8-15 cm brede forskallingsbrædder, synes anlagt umiddelbart over korbuens stik i niveau med korets loftsbjælker. Af hensyn til skibets loft har det derfor været nødvendigt, at hæve bunden med en ca. 60 cm høj murklods¹⁷.

Tårnet er ombygget, og oprindeligt murværk er nu intetsteds bevaret højere end til mellemstokværket, hvor det i nord hæver sig op til 7 m

over jordniveau. Forbindelsen mellem skib og tårnrum er en smal, rundbuet arkade; men det er uvist, om tårnrummet også har været tilgængeligt udefra; den nuværende vestindgang stammer fra 1876¹⁸ og synes at have afløst et vindue, som omtales 1806¹⁹ og 1834²⁰. Oprindeligt er derimod en smal lyssprække, der ses udvendig, nord for vestportalen. Åbningen, som i murflugten måler 57x7 cm udvider sig tilsyneladende ikke ind mod tårnrummet, hvor den nu skjules af det sekundære hvælv. Tårnrummet har næppe oprindeligt haft hvælv, og adgangen til mellemstokværket synes at være sket langs sydvæggen ad et muret trappeløb, som senere er nedbrudt på nær nogle uregelmæssige murklodser.

Fra mellemstokværket har der været forbindelse til skibets loftsrums gennem en åbning svarende til triumfmurens aflastningsbue. Efter ombygningen af tårnet står kun vangerne be-

varet, og de viser, at åbningen er aksefast og jævnbred med tårmarkaden, ligesom bunden er forhøjet til og med skibets loftsbjælker analogt med triumfmurens åbning. Mellemstokværket, hvis oprindelige vægflader er pudset svarende til de øvrige romanske vægge, har haft et vindue i vestmurens midte; efter tårnets ombygning står kun den nordre usmigede karmside bevaret.

Ændringer og tilføjelser. Den oprindelige bygnings enkelte afsnit har i middelalderens løb faet *hvælv*, uden at det nærmere tidspunkt eller den indbyrdes rækkefølge i alle tilfælde lader sig fastslå. Korhvælvet er i hvert fald ældre end 1400'ernes anden del (jfr. †kalkmalerier). Det hviler på vægpiller, der i vest har delvis bevaret skråkantsokkel, mens de skråkantede kragbånd er stærkt fornavet i nordøst og sydvest. De spidse, helstens skjoldbuer er styltede af hensyn til korbuen, ribberne halvtens og i sviklerne ses små rektangulære spygat. Samtidig med hvælvslagningen er nordvinduet tilmuret, og flankemurene har fået en forhøjelse på fem skifter, hvoraf de to øverste er trinvis udkraget. Materialet er munkesten, der oprindelig har stået blanke, med omhyggeligt indskårne fuger²¹. Taggavlen må også være blevet forhøjet ved denne lejlighed. I sin nuværende skikkelse er den dog yngre og delvis ombygget: Nordre side, hvis kamtakker har små, delvis tilmurede blændinger med vekslende afdækning (trappestik, flad- og spidsbue), er senmiddelalderlig, hvorimod sydsidens glatte kamtakker i krydsskifte stammer fra en yngre reparation.

Skibets tre hvælvfag hviler på ensartede, falsede vægpiller, mens selve hvælvene opviser forskelle, der udelukker samtidighed. Østhvælvet, der muligvis skal dateres til 1300'erne, har spidse helstens skjold- og gjordbuer, af hvilke førstnævnte kantes af en vulst langs kappens fødselslinje. Ribberne er halvtens og mødes i toprude; helstens overribber. I vestkappen er sekundært brudt et *hul*, 30 cm i diameter, som nu spærres af to krydsstillede teglsten. De to vestre fag har også spidse helstens buer, mens ribberne er kvartstens foruden, halvtens foroven. Kapperne er høje og puklede, og der er lemfældigt

udførte overribber. Både skjoldbuer og kapper er opmuret med påfaldende sjuskeri²², ligesom der ses genanvendt materiale (knækkede sten). Enkelte svikler i alle tre fag har spygat. De to vestlige fag skal snarest henføres til efter 1500, hvorfor man enten må forestille sig en langvarig standsning i skibets hvælvbyggeri eller en genopbygning af buer og kapper i de vestre fag.

I forbindelse med hvælvslagningen og loftsbjælkernes udtagning er murkronen repareret med munkesten og forsynet med en falsgesims, der nu kun er bevaret under våbenhusets tagryg og bag nordsidens vindfang; endvidere fik triumfmurens taggavl en forhøjelse med toptinde. Muligvis har belysningsforholdene allerede inden hvælvslagningen undergået visse forandringer: Tre af skibets oprindelige vinduer er tilmuret i lysningen, og af disse har i hvert fald nordsidens midterste stået som en indvendig, hvidkalket niche inden opmuringen af hvælv på dette sted. Efter hvælvslagningen er der i sydsidens midterste fag indsat et stort fladbuget vindue, som nu kun anes udvendig i murværket omkring det spidsbuede vindue fra 1876-77.

På et tidspunkt inden tårnets ombygning er der i tårnrummet indbygget et hvælv, hvilende på ufalsede piller med skråkantede kragbånd; de spidse skjoldbuer er helstens, ribberne kvartstens for de tre første skifters vedkommende, derefter halvtens. Bag den søndre skjoldbue er der rejst en styttet, nærmest spærstikformet bue over den oprindelige trappe, som må være gjort smallere ved samme lejlighed.

En fladbuget, senere tilmuret lem over buens vestre vederlagspunkt har givet adgang til mellemstokværket. Her ses, at denne bue bærer rester af en ca. 40 cm bred påmuring (marksten, blandet med teglbrokker), som står intakt over hvælvets skjoldbuer i øst, nord og vest. Påmuringens overside ligger i niveau med hvælvets issepunkt og har således kunnet danne underlag for et gulv.

Tårnets ombygning. I tiden o. 1500-25 har tårnet faet sin nuværende skikkelse ved en radikal ombygning, hvorved de øvre partier samt størstedelen af mellemstokværket nedtoges og genopførtes af munkesten blandet med en del

Fig. 7. Indre, set mod vest. LL fot. 1975. —
Interior to the west.

genanvendte frådsten. Adgangen til mellemstokværket blev nu forlagt til et trappehus på sydsiden. Det har halvtag og en fladbuet underdør i spidsbuet spejl; den murede spindeltrappes overdør er fladbuet. Ved ombygningen af tårnets østmur fjernedes som nævnt den romanske aflastningsbue, og mellem dens vanger rejstes en mur med en smal fladbuet dør, der mod mellemstokværket er forsynet med fals. Klokkestokværket har glamhuller mod alle fire verdenshjørner: I øst to fladbuede med udvendig fals, i syd og vest to lignende, men tæt sammenstillede åbninger, hvis fals i murpillen ophører ved vederlagsniveauet, som antagelig har været markeret af en profilkonsol (sml. Kvanløse, fig.

4). Af hensyn til klokkernes indhejsning har nordsiden kun eet stort glamhul, som er spidsbuet, ud- og indvendig faldet. De øst-vestvendte taggavle har kamtakker og ni højblændinger med trappestik; midterblændingen tvil-

lingdeles af hængestav på profileret konsol over spærstik, - en detalje, som genfindes på korgavlene i Tølløse og Undløse (Merløse hrd.).

Våbenhuset, der er samtidigt med ombygningen af tårnet, er opført over markstenssyld af munkesten i munkeskifte, blandet med et betydeligt antal genanvendte frådsten fra tårnet. Flankemurene har dobbelt falsgesims, og den kamtakke gavlsmykkes af en blændingskomposition, som er nært beslægtet med tårnets: Syv højblændinger med skiftevis aftrappet og vandret faldet afdækning, hvoraf den bredere midterblænding deles af hængestav (med tværstav) på profileret konsol over spærstik. Den fladbuede, indvendig faldede dør har mod det ydre spidsbuet spejl. Det lille østvindue er fladbuet med ud- og indvendig fals. Styrtrumsloft.

Sakristiet, som har haft en forgænger eller i det mindste synes planlagt i en anden skikkelse (jfr. nedenfor), er opført af mark- og munkesten over

en syld af førstnævnte materiale og repræsenterer en type, der har en vis udbredelse i amtet, jfr. Kvanløse s. 115. Flankemuren har falsgesims (til dels ommuret), halvtaget er en forlængelse af korets tagflade, og den østre gavl krones af let brynede kamtakker. Rummet dækkes af tøndehvælv, og adgangen fra koret sker gennem en fladbuet dør; åbningen er udvidet i bredden, og derfor er sidefalsene mod sakristiet forsvundet. En fladbuet luge i østgavlen, som har givet adgang til loftsrummet, er nu tilmuret; måske havde gavlen tillige et vindue, som gav lys i selve det hvælvede rum²³. O.1825¹³ havde sakristiet en dør til kirkegården med et lille vindue over, og 1842²⁰ tales om indsætning af et nyt vindue over døren²⁴. 1978-79 er sakristiet skalmuret udvendig, og i gavlen er der indsat en ny dør, kronet af halvcirkulært vindue under den murede åbnings stik. Dette indgangsparti har afløst en dør med smallere, spidsbuet »staldvindue«, muligvis fra o.1900 (jfr. fig. 1).

Nordsidens *vindfang*, hvorigennem Knabstrup's herskab havde adgang til sin lukkede stol, omtales tidligst o. 1825¹³, og kan efter dørføjens stil at dømme (fig. 32) stamme fra o. 1800. Det er indrettet mellem to støttepiller, som forbindes af en bindingsværksmur, hvilende på markstenssyld og med halvtstens tavl af små sten. Halvtaget er en forlængelse af skibets tagflade.

†*Sakristi?* I forbindelse med en planlagt understøbning og restaurering af sakristiet påvistes 1976 og -78 markstensfundamenter, der må tolkes som hørende til en forgænger for den nuværende udbygning. Sidstnævnte hviler til dels på de samme fundamenter, blot er nordmuren trukket nærmere ind til koret i overensstemmelse med den tøndehvælvede sakristi-type.

†*Kapel?* 1671-72¹¹ omtales et kapel i forbindelse med en reparation af tagene på »sakristi, våbenhus, kapel og kirken over altret«. Dette kapel kendes ellers ikke, men kan have ligget ved skibets ombyggede norddør. I så fald er det forklaringen på, at skibets nordmur ikke har faet en støttepille her.

Eftermiddelalderlige istandsættelser og ændringer.

Skibets flankemure er på et tidspunkt forstærket med kraftige udvendige støttepiller, af hvilke nordsidens to er bevaret, mens en tilsvarende i syd, nær østhjørnet, fjernedes o.1876²⁵. Endvidere er der på tårnets sydvestre hjørne opsat en pille af små røde sten, som også er benyttet til skalmuring af vestmuren nærmest pillen. Alle fire piller omtales o. 1825¹³, men er formentlig betydelig ældre. På støttepillerne, skibets flankemure, tårnet og dets trappehus ses gesimser bestående af kvartstaf mellem udkragede platteled. De stammer antagelig fra o. 1800.

Apsidens sekundære sydvindue, der o.1825¹³ kaldes »et lille udtjent vindue«, står siden kalkmalerirestaureringen i 1950'erne som en udvendig, fladbuet niche. Den rundbuede, invendig smigede åbning, der har tjent som indgangsdør til Knabstrupgaards pulpitur i skibets nordøstre hjørne, er muligvis et ældre sekundært vindue, som har faet sin nuværende form ved pulpiturets opsætning o. 1750. Ved kirkens beskrivelse o. 1825¹³ omtales tre blyvinduer: i koret, i skibets sydside ved våbenhuset og i tårnet, mens skibets sydøstre ved prædikestolen havde en karm med træsprosser. De tre blyvinduer udskiftedes 1834²⁰, og 1876-77¹⁰ indsattes de nuværende spidsbuede i kor og skib, mens vinduet i tårnet afløstes af en dør.

Tagværker. På korets gavle ses aftryk efter det oprindelige tag (jfr. fig. 4), som var lavere, mindre stejlt og tangerede aflastningsbuen. De oprindelige egespær fra korets og skibets tagværker, med udstemninger til to sæt skråstivere og dobbelt lag hanebånd, er i vid udstrækning genanvendt i de respektive afsnits nuværende tagværker. Disse stammer fra hvælvslagningen og er udformet som dragerstole med dobbelt lag hanebånd samt almindelige, gotiske spærstivere og -sko; samlinger med tappe og blade. Forskellige indskårne tegn har markeret de oprindelige samlinger på skibets spær, mens man ved genbenyttelsen har anvendt et system af streger, regnet fra øst mod vest.

Kirken står nu hvidkalket med tage af røde vingetegl, som udskiftes over kor, sakristi, våbenhus og tårn ved den endnu igangværende,

Fig. 8. Kristus tronende i majestæt. Romansk kalkmaleri i apsis efter afdækningen 1950 (s. 138). E. Lind fot 1950. — *Christ in Majesty. Romanesque wall-painting in the apse after it was uncovered in 1950.*

1978 påbegyndte restaurering, som tillige omfatter sakristiets gennemgribende istandsættelse, reparationer af taggavlenes og tårnets murværk samt en fornyelse af gulvene i sakristi og våbenhus (gule sten på fladen i sand). I kor, tårnrum og skibets gangarealer ligger nyere grå og rødlige Ølandsfliser, i skibets stole ferniseret bræddegulv. Koret er hævet et trin over skibet, og bag alterskrankens træpodium ligger apsisgulvet endnu et trin højere.

Fra 1876¹⁸ opvarmedes kirken med kakkelovn, indtil et kaloriferanlæg installeredes 1929, hvilket atter 1950 er afløst af elektrisk varme. 1922 fik kirken elektrisk belysning¹⁰.

Glasmaleri. En lunette over tårnarkadens dørfløje er skænket 1919 af forpagter Fr. Lunn til

Knabstrup og udført hos Duvier efter tegninger af J. og J. Th. Skovgaard. Fremstillingen viser det blomstrende kors mellem to knælende engle¹⁰.

KALKMALERIER

1950 påvistes i koret omfattende levn af en romansk udmaling foruden enkelte fragmenter på nordvæggen stammende fra slutningen af 1400'rne og fra 1679. Fundet indberettedes til Nationalmuseet af førstelærer P. Meyer Jensen, og i februar-marts afdækkedes de romanske malerier af E. Lind i samarbejde med Mogens Larsen. Samtidig undersøgt levn af den romanske udsmykning på overvæggene. Den endelige restaurering, som hovedsagelig ind-

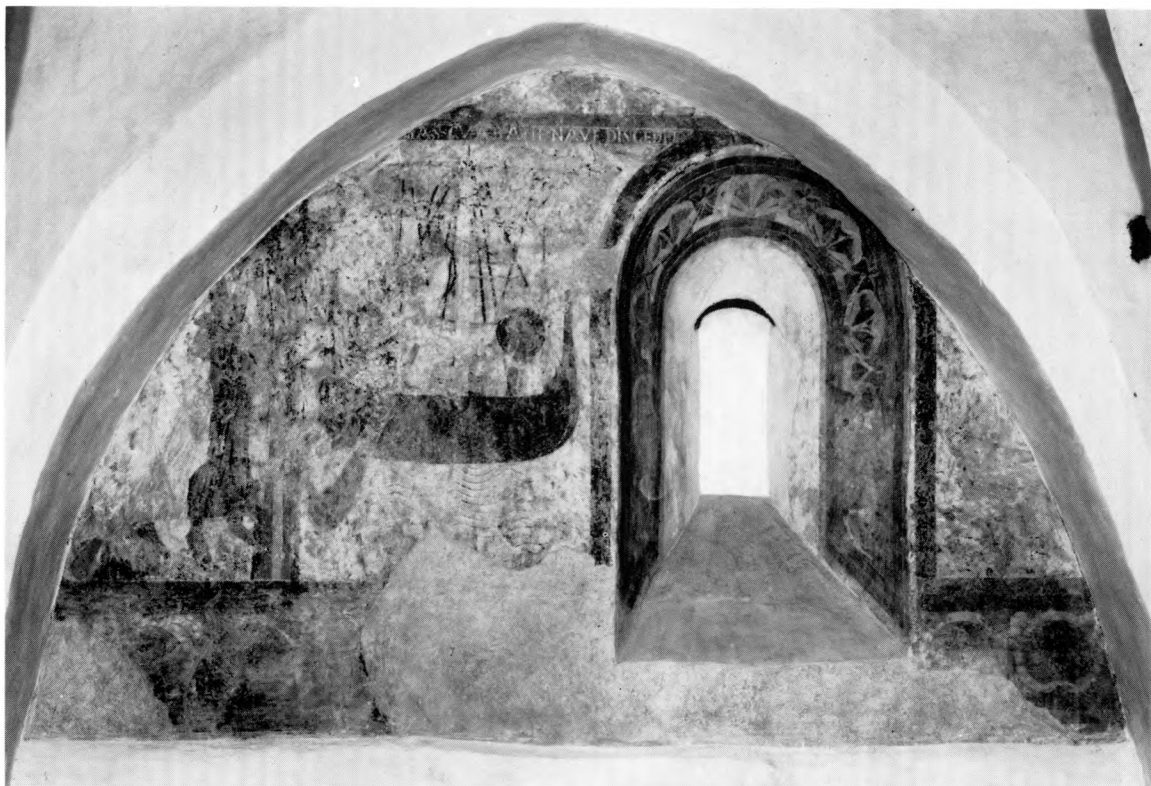

Fig. 9. Scener af apostlen Thomas' legende. Romanske kalkmalerier på korets nordvæg (s. 139). E. Lind fot. 1958. — *Scenes from the legend of St. Thomas. Romanesque wall-paintings on the north wall of the chancel.*

skrænkede sig til en konservering, skete 1958 under ledelse af konservator Lind.

0.1150-1200. *Apsis.* Halvkuppelhvælvets Majestas-maleri (fig. 8) er kun fragmentarisk bevaret, og især maleriets søndre halvdel har lidt overlast som følge af den sekundære vinduesgennembrydning. Kompositionen knytter sig i hovedtræk til den også i det hjemlige romanske maleri udbredte apsisudsmykning, hvor Kristus, den himmelske fyrste, er omgivet af mandorla og de fire evangelistegn samt et opvartende hof af stående hellige: Maria og Johannes foruden to ærkeengle²⁶. Kristus (fig.

12), hvis gloriekors anes svagt, sidder frontalt tronende på regnbuen og med jordens halvkreds som fodskammel (Es.66,1). Foran brystet holder han højre hånd løftet i velsignende gestus — ringfingeren og tommelen berører hinanden — og med venstre hånd fatter han om en bogrulle (Åb.5,1). Begge træk — den græske velsig-

nellesgestus²⁷ og den oldkristne traditions bogrulle — er usædvanlige i den hjemlige romanske kunst²⁸. Over den folderige kjortel, hvis ene ædelstensbesatte clavusbånd er synligt, bærer Kristus en rødbrun kappe, der dækker begge skuldre, er draperet om livet og falder ned fra højre knæ. Af de fire evangelistegn er nordre halvdels Mattæus-engel (fig. 14) og Markus-løve bevaret, mens sydsidens væsener, nu kun repræsenteres af Johannes-ørnens vingespid. Konturstreger viser, at maleren oprindelig havde tænkt sig Markus-løvens højre vinge udfoldet opad langs mandorlaens krumning. Kun nordre halvdels flankerende figurer — Maria og ærkeenglen — er nu bevaret. Maria løfter hænderne i tilbedelse og har ansigtet vendt opad mod Kristus. Over den lange, hvide kjortel bærer hun en rødbrun kappe, som på byzantinsk vis dækker hovedet sammen med et hovedlin, hvis hvide kant indrammer ansigtet.

Ærkeenglen har over den hvide underkjortel en fornem rødbrun overkjortel med diagonal-mønster, og over venstre underarm hænger en stola med grønne tværstriber. I venstre hånd frembæres en globus, mens højre hånds attribut (manipel) ikke længere er bevaret.

Apsisbuens underside smykkes af en bort, bestående af cirkelslag, vekslende med ruder, der indrammer bladornamentik²⁹. Billedets lavfrise er en perspektivisk mæanderbort, og øst vinduets smige prydes af en bort, bestående af små palmetter, som forbindes af leddelt ranke³⁰.

Korets malerier er fremdraget på nordvæggen (fig. 9), og på nordre, vestre og søndre overvægge iagttages supplerende fragmenter, som aldrig har været overhvidtet. Emnet for nordvæggens maleri er hentet fra apostlen Thomas' legende. Den første scene udspilles i Cæsarea, og viser Kristus, der sender den modvillige Thomas til Indien som missionær, idet han anbefaler ham som bygmester overfor den indiske konge Gundoforus' hovmester, Abbanes, der er kommet til byen for at søge mestre udi bygningskunsten til sin herres paladsbyggeri³¹. Scenen er delvis bevaret på overvæggen, hvor episoden indrammes af en tårnlignende bygning med tre åbninger foroven under den gavlformede krone med afsluttende knop. Denne arkitekturbaggrund omfatter endvidere et rudemønstret tag eller loft i fortsættelse af tårnets gavl. Af de tre hovedpersoner ses vestligst overkroppen af Kristus (med glorie, hvis kors smykkes af femterningmønster), der løfter sin højre hånd i befalende gestus mod en person, hvis glorie og isse er delvis synlig over skjoldbuen. På kronfrisens nedre rammebort læses med hvide majuskler³²: »D(omi)n(u)s Ih(esu)s Thomas A[bbanes?]« (Herren Jesus - Thomas — Abbanes). Nedre hjørne af scenens østre del er afdækket under skjoldbuen (jfr. fig. 9) og viser det underste af to kjortelklædte personer, - formentlig Abbanes, der fører Thomas bort. En lodret rammebort, som er smallere end vesthjørnets tårnbygning, afgrænser billedet mod det følgende. Her gengives Abbanes' og Thomas' sørejse til Indien. Skibet har høj for- og agterstavn, og masten bærer et stort råsejl. Råen er ved en rakke

fastgjort til masten, og bændsler (råbånd) holder råligen fast til råen. I skibets agterstavn anes konturerne af den stående Abbanes, der med højre hånd fatter om den store styreåre og med venstre griber om en af linerne i takkelagen. I forstavnen sidder apostlen med glorie, og over rælingen ses hans oprakte hånd. Den forkla-rende majuskelindskrift er delvis bevaret foroven »[Tho]mas cv(m) Abane nave discedit« (Thomas sejler bort i skibet med Abbanes). I det stærkt beskårne figurfelt øst for vinduet fremdroges ingen sammenhængende spor.

Fig. 10. Apostel eller profet. Romansk kalkmaleri på søndre del af korbuens underside efter afdækningen 1950 (s. 141). E. Lind fot. 1950. — *Apostle or prophet. Romanesque wall-painting on the southern half of the soffit of the chancel arch after it was uncovered in 1950.*

Fig. 11-12. 11. Apostel eller profet. Romansk kalkmaleri på nordre del af korbuens underside (s. 140). E. Lind fot. 1958. — *Apostle or prophet. Romanesque wall-painting on the northern half of the soffit of the chancel arch.* 12. Tronende Kristus. Romansk kalkmaleri i apsis, sml. fig. 8 (s. 138). E. Lind fot. 1958. — *Christ in Majesty. Romanesque wall-painting in the apse (cf. fig. 8).*

Figurfrisens rammesystem består af en næsten udslidt kronfrise, hvis karakter ikke med sikkerhed lader sig fastslå. Lavfrisens art er tydeligere, og består af en række nyreformede figurer, som indrammer palmetlignende vækster. Bedst bevaret er det ornamentale bånd, som smykker vinduessmigen. Ornamentet består af et bånd af let adskilte rundbuer, hvori er indskrevet palmetter, hvis rundtungede blade griber op om buerne. I buesviklerne ses et trefliget blad, båret af stængler, som udgår fra palmetternes centrum.

Sydvæggens udmaling afdækkedes ikke, men de meget udviskede fragmenter på overvæggen ud for vestre hvælvlomme omfatter et glorieprydet hoved samt svage spor af kronfrisen. Udsmykningen af vestvæggens svikler er kun delvis bevaret i nord. Fler ses i højde med nordvæggens figurfrise en malet marmorimitation, og af kronfrisen er bevaret en serie

tredelte planteornamenter, der udgår fra frisens øvre og nedre randstribе. Der kan være tale om en knækbåndsfrise med liljefyld i trekantfeltene.

Korbuen. Undersiden af den store bue smykkes af en topmedaljon med Maria (fig. 13), flankeret af rektangulære felter, der indrammer fire meget slanke mandspersoner, som forestiller profeter eller apostle. Brystbilledet af gudsmoderen, der er klædt svarende til fremstillingen i apsis, er vist frontalt vendt mod skibets menighed og med hænderne oprakt i tilbedelse. En meget svagt bevaret majuskulindskrift »Maria« ved medaljonens vestsider blev trukket op i forbindelse med afdækning og restaurering. Alle fire mandfigurer er ikklædt fodside kjortler, hvorover er draperet kapper, som i de tre tilfælde har karakteristiske paddehatlignende flagresnipper. Samme tre figurer er tilsyneladende alle skægede, vendt mod øst og løfter en eller

Fig. 13. Maria. Romansk kalkmaleri på korbuens underside (s. 140). E. Lind fot. 1958. — *Mary. Romanesque wall-painting on the soffit of the chancel arch.*

begge hænder gestikulerende (fig. 11). Den søndre halvdels nederste figur er derimod uden skæg, og afbildet frontalt med venstre hånd tildækket, højre holdes pegende mod vest foran brystet. På rammeværket over figurenes hoveder spores svage rester af majuskelindskrifter, formentlig de afbildedes navne³³.

Triumfvæggen. På overvæggens nordre del er bevaret stærkt afslidte fragmenter, som bl.a. viser en fremstilling af de salige sjæle i Abrahams skød. Det er derfor sandsynligt, at hele væggen har været helliget en dommedagsfremstilling svarende til et program, som kendes fra flere andre romanske udmalinger på Sjælland³⁴. Abraham er vist frontalt med glorie; han holder et klæde, og heri sidder tre små frelst sjæle, af hvilke den midterste har glorie. Fremstillingen indrammes af træer, som symboliserer paradiset have. Tydeligst står konturerne af det nordlige træ, og nord herfor ses hovedet af en - muligvis

to personer (uden glorie), hvis blik er rettet mod Abraham. Væggens kronfrise synes at have været en perspektivmæander med indsatte medaljoner, som omslutter firkantede felter med parvis modstillede dyrefremstillinger. To meget elegant tegnede dyr er bevaret: De er langbenede med opadsvungen hale og et lille baguddrejet hoved på den lange hals.

Teknik, farver og stil. Malerierne er udført i secco-teknik på et 1-1,5 cm tykt usædvanlig fint glittet pudslag, som er opsat direkte på vægpudsen uden forudgående pikhugning. Farveskalaen spænder over blå, grønt, lys og mørk okker, mønje og rødbrunt samt hvidt. De blå og grønne farver, som mest uspoleret iagttages i triumfvæggens fragmenter, er af en intens mættethed, der i et glimt giver beskueren en forestilling om udsmykningens oprindelige overdådige farvepragt. I øvrigt er den blå farve i alt væsentligt benyttet til figurbaggrunde, mens den grøn-

Fig. 14. Mattæus-englen. Romansk kalkmaleri i apsis (sml. fig. 8) efter afdækningen 1950 (s. 138). E. Lind fot. 1950. — *The angel of St. Matthew. Romanesque wall-painting in the apse (cf. Fig. 8) after it was uncovered in 1950.*

ne har fundet anvendelse i forbindelse med planteornamentikken såvel som i dragternes detaljer. Til glorier og karnation er benyttet forskellige nuancer af okker med detaljer og glanslys i hvidt. Underkjortlerne er som regel hvide med foldetegning i blå, rødt og okker. Kristus, Maria og ærkeenglen bærer brunrøde kapper, mens korbuens mandspersoner har hvide kapper og okker kjortler. Evangelisttegningene er udstyret med røde og hvide vinger, og Mattæusangelens hvide kjortel har okkerfarvet foldekast.

En række af figurerne har bevaret dele af de farvelag, hvormed maleren har angivet detaljer, foldekast og personernes muskulatur, først og fremmest i ansigterne. Foldekastet karakteriseres af et tæt system af parallelle streger, der undertiden danner v-form eller lægger sig som halvcirkelformede figurer omkring skuldre og knæ. Et særligt stilistisk særkende er de mæanderlignende borter, bestående af småstreger, som er tegnet vinkelret på hinanden. Figureernes halsmuskulatur har et v-formet mønster, flankeret af nyrelignende muskler (jfr. fig. 11-13).

Malerierne i Sønder Jernløse er af betydelig kvalitet, og såvel ikonografisk som stilistisk indtager de en særstilling i forhold til den store sjællandske værkstedsgruppe, hvis virke i øvrigt er velrepræsenteret på denne egn, jfr. Butterup (s.65), Kvanløse (s.116) og Søstrup. Tidsmæssigt synes malerierne snarest at høre hjemme omkring århundredets midte.

†*Kalkmalerier.* 1) 0.1450-1500. På korets nordvæg afdækkedes 1950 rester af en sengotisk figurudsmykning, malet på et tyndt hvidtelag over de romanske malerier. De sparsomme levninger (fig. 37) viste, at et smalt bånd havde delt væggen i to friser af ca. 1 meters højde. Østligst i den øvre frise sås en tronende, skægget konge, flankeret af en soldat, der med begge hænder fattede om et stort slagsværd. Scenen forestiller antagelig Herodes, der giver ordre til Barnemordet. Umiddelbart vest for soldaten var en lodret rammebort, som viste, at frisen havde været underdelt i billedfelter.

2) 1679. Over korvæggens sengotiske udmaling fandtes en bruskbarok dekoration i sorte og grå farver, udført som indramning af epitafium nr. 1 fra 1679. Ifølge fotografi (NM2) fra afdækningen bestod epitafiets malede indfatning foroven af en baldakin, hvorfra udgik en yppig guirlande af blomster, frugter og øreflipvolutter.

3) 1819 fik kirkens indre, især koret, en dekorativ oppudsning af vægge og hvælv. Den omfattede sokkelstriber (brune, sorte, grålige), afstribninger af hvælvribber (gule) såvel som gjord- og skjoldbuer (lyserøde). Korets skjoldbuer var desuden beriget med sorte vinranker;

fra hvælvets toppunkt? udgik en grålig baldakin med gule tunger, og endelig var korbuen marmorert i gult, grønt og rødt. Ifølge hjemmelsmanden J. Reingaard var dekorationen »net gjort og så livlig ud«¹³. En beslægtet dekoration udførtes to år tidligere i annekskirken Søstrup.

INVENTAR

Oversigt. Af middelalderligt inventar ejer kirken en romansk granitfont, mens alterstager, korbuekrucifiks og en dørløj stammer fra gotisk tid. Renæssancen er repræsenteret ved stolestader og lysekrone fra sidste fjerdedel af 1500'rne samt altertavlen fra 1602; et jævngammelt pulpitur findes nu på Knabstrup. Den barokke prædikestol er leveret af billedskærer Lorentz Jørgensen fra Holbæk, hvilket også gælder et epitafium, hvis ramme for en del brændte 1958. Alterskranken og begge klokker stammer fra 1800'rne. Kirkens udseende i begyndelsen af forrige århundrede kendes fra pastor J. Reingaards omhyggelige beskrivelse o. 1825. I dag fremtræder det indre med det præg, det fik ved restaureringen 1958-59, da altertavlen anbragtes ved skibets nordvæg, og et smedjernskors opstilledes på altret.

Alterbord fra 1958, af gule mursten, undtagen forsiden som er en rest af det oprindelige, murede alterbord, men dækket af et alterbordspanel bestående af fem pulpiturelter fra o. 1625 (s.d.), nu skjult af fastsømmet klæde³⁵.

†*Alterklæder.* 1670 anskaffedes et af rødt og sort »kaf« med sølvgaloner³⁶, og 1754 skænkede kirkepatronen et af rødt, blomstret plys med guldgaloner, jfr. †messehaugler³⁷. J.Reingaard omtaler et rødt silkealterklæde med sølvgaloner og et ældre af gyldenstykke eller guldbrokade med samme slags galoner.

Som *alterprydelse* tjener siden 1958 et kors af smedjern, tegnet af arkitekt Marinus Andersen.

Altertavle, med reliefskåret årstal 1602. Den arkitektonisk opbyggede tavle består af postament, tredelt storstykke, hvis midtfelt har maleri fra 1858 af Constantin Hansen, og tvedelt topstykke kronet af trekantgavl.

Det glatte postament brydes af fremspring med diademhoveder (ansigterne fornyet). Det søjledelede storstykke har bevaret de oprindelige arkader i sidefelterne (fig. 30). Storgesimsen er forkrøppet over søjlerne; på de to midterste

fremspring sidder diademhoveder, på de yderste skjolde med årstallet og reliefskårne versaler, til venstre »NPB« over sollignende tegn med seks takker, til højre »HRP« over seksoddet stjerne (antagelig for sognepræsten hr. Rasmus Pedersen, jfr. dørløj nr. 3). Under den fremspringende kronliste er der fornyede småkonsoller. Topstykkets tre balusteragtige søjler er stærkt indknebet under det joniske kapitæl, og deres midterste del prydes af tøjguirlander op-hængt i ringe under et prydbælte med bosser. I felterne arkader med æggestavprydede bueslag, som hviler på kanelerede pilastre, så brede, at der uden for bueslaget og sviklens treblad er plads til stående volut. I trekantgavlen sidder yngre (?), hjelmklædt mandshoved på et skjold, som springer frem foran englevinger. På toppen og til siderne nye småkors.

Stafferingen fra 1931, ved Harald Munk, består af brunt, sort, guld og beige³⁸. Indskrifter med forgyldt fraktur på sort bund gengiver

Fig. 15. Korbuekrucifiks (s. 147). LL fot. 1975. — *Chancel arch crucifix.*

Fig. 16-17. 16. Futteral til sygesæt, skænket 1750 af kirkeejeren Daniel von Bergen (s. 145). LL fot. 1975. — *Visiting case for communion set presented by the patron of the church, Daniel von Bergen, in 1750.* 17. Sygekalk (s. 145). LL fot. 1975. — *Chalice for the sick.*

citater fra Matt. 28. og Joh. 2., i topstykkets arkader med hvid fraktur: »A(lfa) Gud er Lys« og »O(mega) Gud er Kærlighed« på brun bund dækket af spinkle ranker i en lysere farve³⁹. Under det sorte farvelag i storstykkets sidefelter skimtes ranker med blade og blomster.

I midtfeltets ramme fra 1930 sidder et *maleri*, 95X60 cm, sign. Const. H. 1858⁴⁰. Den opstandne Kristus står foran klippegraven; med venstre hånd samler han det hvide ligklæde om sig, mens han løfter højre velsignende. I forgrunden til højre ligger skjold og sværd tilhørende de flygtende soldater, som ses til venstre i billedet under Golgatha-højen med de tre tomme kors. Farveholdningen er mørk, kun Kristi glorie og ligklæde samt himlen over Golgatha lyser op. †*Maleri*. Rcingaard¹³ omta-

ler et ældre altertavlemaleri på træ, forestillende Opstandelsen, hvor Kristus, indhyllet i rødt, flagrende klædebon, svævede over den åbne grav, idet han holdt sejrspanen eller Dannebrog i venstre hånd og løftede højre velsignende. Vogterne lå »besvimed« ved graven.

1958 opstilledes altertavlen på en hylde ved nordvæggen i skibets andet fag.

Altersølv. Kalk, 1704, 22 cm høj. Den cirkulære fod med fodplade har kvartstav drevet op i smalle bukler, korte, glatte skaftled, knop med dekoration som fodens og på midten lille, bølge-liste. Tilsvarende indrammer skaftleddene. Højt, glat bæger med påloddet ny kant med hældetud. På foden graveret antikva: »Denne Kalk og Disk haver Her Baron Schack Brockdorff paa Birkholm til Sønderjærnløse Kirke ladet give og

indrette 1704«. Under mundingsranden fire stempler: udslidt mestermærke, Københavnsmærke 1704, guardeinmærke for Conrad Ludolf og månedsmærke vandmanden.

Disk, o. 1865, tv. 15 cm, med tunget, profileret kant; på fanen graveret latinsk kors. Under bunden tre stempler: mestermærke for Johan Gottlieb Westi, der fik borgerskab 1850 og døde 1886 (Bøje 1776), Holbæks bymærke (Bøje 1757) og utydeligt mærke, †*Disk*, 1704, jfr. indskrift på kalken. *Oblatæske*, 1800'rne?, af tin, udvendig forsolvet, 10,5x7 cm og 2,5 cm høj⁴¹, †*Oblatæske*, 1704?, lille og rund; på låget var graveret profeten Elias under gyveltræet, da han bespistes af ravnene¹³. 1836 afleveredes æsken til kirkepatronen²⁰. *Alterkande*, 1839²⁰, af porcelæn, sort med guldors.

Sygesæt. Kalk (fig. 17), o. 1575, 15,5 cm høj. Den sekssidede fod har kraftig fodplade og lodret standkant med skiftevis rude og to lodrette stave. På oversiden er loddet et lille, støbt krucifiks flankeret af graverede våbner tilhørende slægterne Trolle og Gyldenstjerne (sidstnævntes har dog en femoddede og ikke syvoddet stjerne). Øverst på foden graverede versaler mellem ram-

melinjer: »Borie Trolle«⁴². Knoppens rudebosser og mellemfaldende spidse tunger smykkes af graveret renæssanceblomst eller -blad. Under bagerets mundingsrand graverede versaler: »Me reparari cvravit Præp.(ositus) M.(agister) S.(everinus) Mai. Past.(ore) D.(omino) Erasmo P.(etri) H.(olbechio) A(nn)o 1667« (provst, magister Søren Mai lod mig reparere, medens hr. Rasmus Pedersen Holbæk var præst, år 1667)⁴³, sml. prædikestol. På foden, modsat krucifikset, meddeler prikket skrift'skrift: »Repareret ved D. v. Bergen A° 1750«. På fodpladen to ens, runde stempler med sammenskrevet AHL?, antagelig for en Holbæksølvsmed, og påført ved reparationen 1667 (jfr. disk). *Disk*, 1750, tv. 11 cm, med bred fane. Under bunden fire stempler: mestermærke for Gerhard Hass (Bøje 435), Københavnsmærke 1750, guardeinmærke for Christopher Fabricius og månedsmærke tyren. Sættet opbevares i skindforet *futtermal* (fig. 16) med stemplede ornamenter, skænket 1750 af kirkeejeren Daniel von Bergen³⁷.

Alterstager, senmiddelalderlige, 36 cm høje, svarende til stagerne i Nørre Jernløse. Den høje fodskål hviler på tre fødder, af hvilke en på hver

Fig. 18-19. 18. Dåbsfad af messing (s. 146). LL fot. 1975. — *Brass baptismal dish*. 19. Dåbsfad af messing, skænket 1754 af kirkeejeren Daniel von Bergen (s. 146). LL fot. 1975. — *Brass baptismal dish preserved by the patron of the church, Daniel von Bergen, in 1754.*

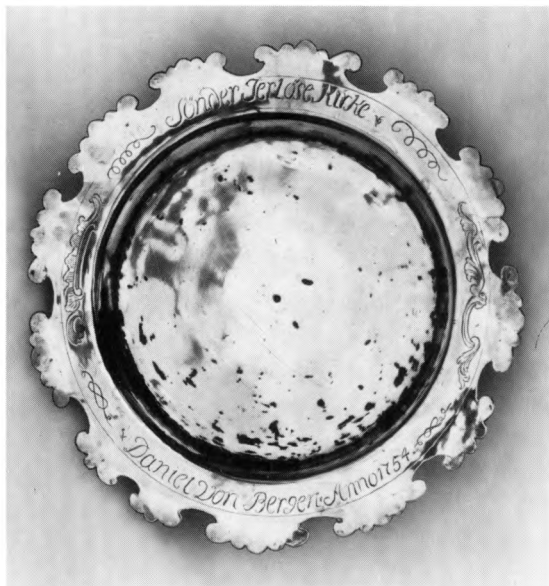

Fig. 20-21. 20. Englehed på prædikestolen, udført 1676 af Lorentz Jørgensen (s. 148). LL fot. 1975. — *Cherubim on pulpit made 1676 by Lorentz Jørgensen.* 21. Engel på epitafium fra 1679 over Kirstine Aaltewelt, †1665, og Birgitta P. Luxdorph, †1677, sml. fig. 26 (s. 155). LL fot. 1975. — *Angel on wall monument from 1679 to the memory of Kirstine Aaltewelt †1665, and Birgitta P. Luxdorph †1677 (cf. fig. 26).*

stage synes fornyet. Skaftet har tre skafringe, den midterste og største med spidsovalt tvær-snit. Dyb lydeskål formet som foden, men lidt mindre. Lysepeg af jern og nyere, cylinderfor-met lyseholder. - Til at holde lysene fast var der o. 1825 til altertavlen fastgjort to jernstænger med brede, runde endestykker til at lukke op og i¹³. Tilsvarende er bevaret i Kirke Eskilstrup (Merløse hrd.). Syvarmet *stage*, 1900'rne, fra Lauritz Rasmussens Broncestøberi. To stager indkøbt i Aleppo i Syrien, skænket 1930 af Christian Lunn på Knabstrup¹⁰. To lakerede alterlys med †*bliklamper* foræredes 1839 af kir-keejeren, som også ville levere den fornødne olie²⁰.

†*Messehagler*. Inventariet 1662 opregner en af rødt fløj, der nævnes igen 1666 tillige med en gammel, ubrugelig af sort fløj¹¹. 1754 forærede kirkepatronen en ny af rødt fløj med guldgalo-ner³⁷. Omkring 1825 fandtes en rød fløjls-messehagel med sølvgaloner skænket af salig fru justitsråd Lunn. En ældre af guldbrokade eller gyldenstykke med sølvgaloner var fjernet 1812¹³. 1894 anskaffedes en messehagel af silke-fløj med ægte guldbesætning¹⁸.

Alterskranke, fra 1800'rne (1878?), af træ, halvrund, med otte drejede blaustre på kvadra-tiske postamenter og håndliste af træ. Lysegrå, †*Alterskranke* var o. 1825 af jern og foroven prydet med seks messingknapper¹³.

Font, romansk, af granit, tv. 68 cm, af Roskildetypen. Hovedparten af foden er skjult under gulvet; ved overgangen til kummen findes en tyk tovsnoning, og under mundingsranden en spinklere. På den side af fonten, der vender ind mod korbuen, er foretaget en større reparation med cement. I korbuen ved nordre vange. En mindre †*font* til hjemmedåb⁴⁴ forekom synet anstændig 1837 og 1838²⁰ (sml. dåbsfad nr. 2).

Dåbsfade. 1) (Fig. 18) o. 1625, af messing, med ombøjet kant, tv. 67 cm. I bunden drevet fremstilling af Syndefaldet, på randen springende hjorte, hunde og enhjørning. I fonten. 2) (Fig. 19) 1754, af messing, 38 cm i tv., 5 cm dybt. På fanen graveret antikva: »Daniel von Bergen Anno 1754« og »Sönder Jerløse[!] Kircke«. O. 1825 stod det på en træbrik på en jernfod i kirkens vestende¹³. Nu i fontens store fad. †*Dåbsfad*. Eneste omtale er af J. Reingaard, der nævner et tinfad på fadet i fonten. Efter at have

Fig. 22-23. 22. Englehoved i gavlfelt på dørføj fra 1598, sml. fig. 33 (s. 152). LL fot. 1975. — *Cherubim on pediment of door from 1598 (cf. fig. 33).* 23. Mattæus-englen. Evangelistegn fornedet på korbuekrucifiksets korstræ, sml. fig. 15 (s. 147). LL fot. 1975. — *The angel of St. Matthew. Evangelist emblem terminating the lower end of the crucifix (cf. fig. 15).*

været borte længe, kom det 1819, fuldt afridser og buler, tilbage fra degnens dødsbo¹³.

Dåbskande, 1800'ernes sidste halvdel, af messing, med næsten lodrette sider og lille tud foroven.

Korbuekrucifiks (fig. 15), o. 1510-20. Den 135 cm høje, rolige figur har næsten vandrette arme, hovedet med flettet tornekronen bøjet en anelse forover. Lænde klædet er lagt således omhofterne, at det krydser foran og holdes sammen uden knude. Det har knækkede, skarpkantede folder, som ikke helt harmonerer med de voldsomt flagrende flige. Korstræet er svagt hvælvet med hulkel langs kanterne og not i siderne. For enderne firpas med reliefskårne evangelistsymboler: fornedet Mattæusengel (fig. 23), ved Kristi højre side Markusløven, ved hans venstre Lukasoksen og foroven Johannesørnen. Evangelistsymbolerne såvel som Kristusfiguren har stor lighed med tilsvarende i Kværkeby (DK. Sorø s. 502).

Kristusfigurens karnation er lyserød-grålig med lidt rødt på kinderne; øjnene er malet åbne, hår og skæg sort, tornekronen græsgrøn, lænde klædet lysegråt. Det vissentgrønne korstræ har

røde kanter og blå hulkel. Bag Kristi hoved cirkelfelt med korsglorie i rødt og guld; på øvre korsarm lysegråt skriftbånd med forgyldte versaler: »Inri«. O. 1825 på skibets nordvæg, nu på sydvæggen, over indgangsdøren.

Prædikestol, med reliefskåret 1676, leveret af Lorentz (Jørgensen) billedhugger⁴⁵. Stolen er på fire fag og udført efter samme skema som Butterupstolen fra 1660 (s. 74) og Nørrejernløses fra 1679 (s. 101). Hjørnehermerne repræsenterer de fem sanser (fig. 25), medens emnerne tor stofelternes relieffremstillinger er de samme som i Butterup: Adams skabelse, Evas skabelse, Syndefaldet og Uddrivelsen af Paradis. Scenerne er afbildet i bruskværks-arkader, som minder meget om Butterups, uden at de er identiske. Tredelingen af bueslaget går igen begge steder, ligesom kartoucherne under stofelternes scener er nært beslægtede. Hjørnehermernes skafter har masker, oftest med store næser, og derunder indskårne versaler: »Wisvs« (Synet), højre arm mangler, i venstre hånd afbrudt spejl (?), »Avditvs« (Hørelsen) med lut, »Gvstvs« (Smagen) med bager i højre hånd og frugtklase i venstre, »Olfactvs« (Lugtesansen),

Fig. 24. *Pulpiturpanel, nu på Knabstrup (s. 152). S. Bengtsson fot. 1938. — *Panel of pew gallery now at Knabstrup*

som med højre hånd holder blomsterbuket op under næsen og »Tactvs« (Følelsen) med fugl i højre hånd, venstre er brækket af. Postamentet brydes på hjørnerne af knægte med vinløv og enkelte frugter over bruskværk. Under hver af stolens fire sider er anbragt et hængestykke og under hjørnerne et smallere, men lidt længere. Med reliefversaler er i det første skåret: »An(n)o 1676«, i det andet dekoration, i det tredje »M.M.S« og i det nærmest væggen »I.I.S«. Initialerne står for kirkeværgerne Madz Mikkelsen og Jep Ibsen, der ifølge præstens notits skulle sørge for betalingen⁴⁵. Gesimsen har gennemløbende arkitrav, frise med profillisteindrammede fyldinger, der på hjørnerne brydes af bøjler med englehoved. Ned fra den udkra-

gede kronliste hænger udsavet liste. - Stolen hviler på yngre, kvadratisk pille med affasede hjørner og seks bøjler med bruskbarokke skæringer⁴⁶.

Himlen er formet som en ottekant med gennemløbende frise og hængestykker med relief-skæringer på ydersiden; på de tre nærmest væggen tillige på indersiden. Stærkt udkragende kronliste, hvorpå fire topstykker, de to yderste glatte, de midterste med henholdsvis reliefskåret, kronet »C5« og kobberslangen på et kors flankeret af initialerne »R.P« og sammenskrevet »HB« for præsten Rasmus Pedersen Holbæk⁴⁷ (sml. alterkalk). På hjørnerne må antages at have stået spir svarende til de bevarede i Butterup og Nørre Jernløse. Himlen krones af seks volutbøj-

Fig. 25. Hermer på prædikestol fra 1676 af Lorentz Jørgensen: Hørelsen, Smagen, Lugtesansen og Følelsen (s. 147). — *Terms on pulpit by Lorentz Jørgensen 1676: Hearing, Taste, Smell and Touch.*

Fig. 26 a-b. Figurer på epitafium fra 1679, sml. fig. 21. a. Peter. b. Paulus (s. 155). LL fot. 1975. — *Statuettes on wall monument. a. St. Peter. b. St. Paul (cf. fig. 21).*

ler, der samles om kugle, hvorunder drueklase. På undersiden ottekantet felt med reliefskåret sol. Samtidig opgang med rigt prydet mægler og enklere håndliste.

Stolens staffering udførtes 1932 af Harald Munk i tilknytning til altertavlens, dog med et noget rigere farvepålæg. Frisefelterne er sorte med forgyldte frakturindskrifter, der citerer Joh.

1,1-3. Storfelternes relieffremstillinger har naturlige farver, det samme gælder hjørnebøjlernes frugtklaser, mens hermefigurene er iklædt røde dragter med grå kanter. Bunden i storfelternes kartoucher er rød. Det ottekantede felt i himlens underside er blågrønt med forgyldning og har ligesom stolen sort frise med forgyldt frakturindskrift. Under denne staffering ligger en lys grå⁴⁸. Ved skibets syd væg, andet fag.

†*Timeglas* anskaffedes 1671¹¹.

Stolestader fra o. 1575, antagelig opsat med nogle års mellemrum, alle på nye, plumpe fodstykker og med nyere bænke og rygstød, i

nordsiden for det meste blot bestående af et brædt. Ind mod væggene står glatte gavle fra dette århundrede. Om de 1874¹⁰ fjernede låger, se nedenfor.

De to østligste gavle i hver side står foran *herskabsstolene*; de afsluttes foroven af yngre profillisteindrammet trekantgavl, som dækker over den øverste del af den udsparring, der er gavlens eneste dekoration. Heri ses reliefskårne våbner tilhørende slægterne Rosenvinge og Schwendi? (fig. 28)⁴⁹. Til dette stolesæt hører antagelig yderligere fem gavle med samme afslutning som de foregående: tresidet og langs kanten en hulkel, der forneden ender i en pyntelig, lille spids (fig. 29)⁵⁰. I et udsparet, rundbuet felt herunder findes fremstillinger af profilhoveder⁵¹, våbenskjold eller halvrosen; i rektangelfelt længere nede ses foldeværk eller et i Vest- og Midtsjælland almindeligt forekommende mønster af treblade mellem krydsende striber (sml. Butterup s.77, fig. 19-20) og på et par henholdsvis

Fig. 27 a-b. Stolestadegavle (s. 150). LL fot. 1975. — *Bench-ends.*

fantasifigur eller englehoved over roset. To af disse gavle har faet profillisteindrammet trekantgavl, antagelig da resten af stolestaderne blev opstillet.

Gavlene på dette, lidt yngre stolesæt har mellem kannelerede pilastre varieret kassetteornament under muslingeskal (fig. 27b). I frisen bladværk, i nogle tilfælde omkring maske eller englehoved med samme karakteristiske frisure som på stolene i Kvanløse (s. 121). Postamentet under pilastrene smykkes af kassetteornament eller dyrehoved mellem glatte fremspring. To gavle skiller sig ud (fig. 27a); de har bladværk i trekantgavlen og mellem pilastrene, der her hviler direkte på de nye fodstykker.

Stolene er egetræsmaledede med en enkelt sort og forgyldt liste. Kun de forreste gavles adelsvåben er stafferet; Rosenvinges: forgyldt felt

med blå rose og rødt med hvid vinge; forgyldt hjelm og hjelmtegn, løvet blå og rødt. Schwendis: forgyldt svane på blå skjold, forgyldt hjelm med blå og forsølvet løv.

Nogle låger blev efter 1874, muligvis ved hovedreparationen 1878¹⁰, brugt i et panel omkring et ÷harmonium i skibets nordvesthjørne. I forbindelse med orglets opstilling 1969 blev panelet flyttet til våbenhuset. Fyldingerne har kannelerede pilastre med profilbaser og -kaptæler, glatte bueslag med indskåret ring.

Reingaard omtaler et våben på en stoledør vestligt i kvindesiden¹³. Det flankeredes af »F:G« og »G«; af beskrivelsen fremgår, at det tilhørte familien Gyldenstjerne, jfr. sygekalk. På *præstekonens* ÷stol, som stod midt i skibet, læstes: »Ao 1680 Salige Kirstine A: Aldewelts, Birgitte P: Luzd: (Luxdorph) H: Rasmus Pedersens: Hustruer« (sml. epitafium). Samtidig omtales *bispens* ÷stol i koret.

Degnstolen er sammenstykket af to gavle fra det ældste stolesæt og felter fra herskabspulpitur. Østligst i søndre stolerække.

Fig. 28. Reliefskåret våben tilhørende familien Schwendi på gavl foran herskabsstol (s. 149). LL fot. 1975. — *Schwendi arms on bench-end of memorial pew.*

Fig. 29 a-c. Stolestade-
gavle (s. 149). LL tot.
1975. — *Bench-ends*.

†*Herskabspulpitur*, o. 1750, kendt fra ældre fotografi og pastor Reingaards beskrivelse¹³. Brystværnspanelets fire felter med spejlfyldning er genanvendt i degnestolen. To dannede pulpiturets langside, og hver kortside bestod af eet felt; hjørnerne var skråt afskårne. Ovenover var der vinduer til at skyde op og ned. Et glat topstykke indrammedes af fremspringende profillister, og stolen hvilede på polygonale piller. Ifølge Reingaard fandtes »forhen« et adeligt våben over det forreste vindue, men på hans tid sås et »L«(unn) og »1794«, det år kirkeejeren lod pulpituret, prædikestolen og stolestaderne male. Udvendig var pulpituret rødmalet, indvendig blå. Opgangen var i en bindingsværkstilbygning på skibets nordside (jfr. s. 136). Fjernet 1930¹⁰.

Bænk, med ryglæn bestående af tre genanvendte foldeværksfyldninger fra o. 1550 og med yngre udsavede vanger. Hvidmalet.

†*Vægskab* (monstransskab), middelalderligt, udskåret i een egeklods, jernbundet på de tre indmurede sider. Den udvendige højde var 1 alen 3 kvarter 2 tommer og bredden 3 »gode« kvarter. Inden for lågen, som havde tre overfaldskramper, sad en jerngitterdør med tre låse. Indvendig fandtes en hylde med et aflangt hul. Indmuret i korets nordvæg, hvorfra det fjernedes 1817. I stedet anbragtes en lille kasse, hvori præsten lagde et stykke pergament med oplysning om de forbedringer, der var sket ved kirken¹³.

†*Pengeblok*, lille jernbeslået, kun omtalt o. 1825¹³.

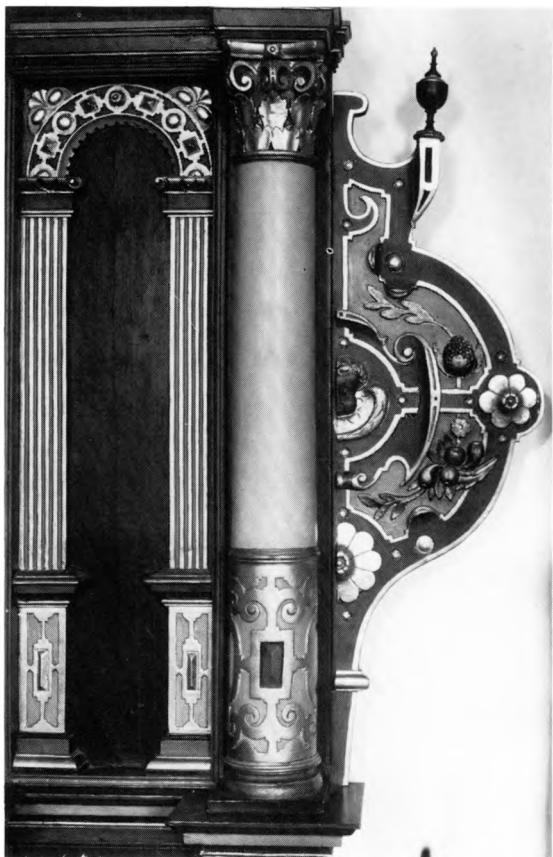

Fig. 30. Detalje af altertavle fra 1602 (s. 143). LL fot. 1975. — *Detail of the altar-piece from 1602.*

Pengetavle (fig. 31), 1700'rne, med udsavet rygbrædt og glat skuffe. Håndtaget mangler. Rødmalet med forgyldt blomsterguirlande på siderne og forgyldt bræmme langs rygskjoldets kant.

En *fattigbøsse*, af messing, nævnt første gang i inventariet 1862¹⁰. Oprindelig hang den på en glat, firkantet *tavle*, hvorpå citat fra 1 Joh. 3, 17.18 med sort fraktur. På skibets sydvæg, øst for indgangsdøren.

Dørfløje. 1) O. 1500, bestående af tre brede planker, som foroven og forneden sammenholdes af vandret brædt. Stor, enkel *kasselås* fra 1700'rne, da der på dørens yderside blev slået en flammering svarende til døråbningen, undtagen foroven; her danner profillister en trekantgavl, hvori cirkelfelt med reliefskåret roset. Rødmalet. *Dørring* ligeledes fra 1700'rne. Indgangsdør

til våbenhuset. 2) O. 1500, rått tildannet af fire brede planker, som holdes sammen af to vandrette. Foroven er tilsat et nyere brædt, som følger døråbningen. Ny *kasselås* lavet efter den gamle på dør nr. 1. Mellem våbenhus og skib. På den side, som vender mod skibet, er der slået endnu en dørfløj. 3) (Fig. 33) fra 1598, af en på egnen almindelig forekommende type, svarende til bl.a. Kvanløse fra 1591 (s. 123). I postamentet reliefskåren versalindskrift: »H Rasmvs • Pedersen • Niels • Peders(e)n • Bryde • 98« (sml. altertavle). Samtidig *dørring* på rudeformet plade, og låseblik med trefliget afslutning i begge ender. Egetræsmalet. 4) O. 1650 med to ens fyldinger over hinanden; begge har hammerudvidelse foroven og indrammes på de tre sider af profilliste, mens fyldingernes bund har tandsnit. Indersiden hvid, ydersiden skidenbrun. Samtidig *lås* (fig. 38) med dørhåndtag på ydersiden. To store *bukkehornbeslag*. I skibets nordvæg, første fag, hvor den gav adgang til det 1930 nedtagne herskabspulpitur. 5) (Fig. 32) 1800'ernes begyndelse. Indramning med kannelerede pilastre på høje postamenter og med triglyffer i gesimsfrisen. Dørfløj med tre spejlfyldinger. Brunrød, med rød og grøn blomst. I tilbygning på skibets nordside.

Et (†)**pulpitur* (fig. 24) fra o. 1625 strakte sig o. 1825 tværs over skibets vestende¹³. Dets forside smykkedes af fyldinger med malede fremstillinger af Kristus og de 12 apostle. Op-

Fig. 31. Pengetavle (s. 152). LL fot. 1975. — *Collection tray.*

Fig. 32-33. 32. Dørføj nr. 5 (s. 152). LL fot. 1975. — Door nr. 5. 33. Dørføj fra 1598, sml. fig. 22 (s. 152). LL fot. 1975. — Door from 1598 (cf. fig. 22).

gangen var ad en lille vindeltrappe i nordsiden. Fem af pulpiturets felter er genanvendt i alterbordsforsiden, resten opbevares siden 1936 på Knabstrup. Hver felt består af en arkade med kannelerede pilastre og båndslang eller skællagte skiver i bueslaget; i sviklerne treblade. Under arkadefeltet er der tandsnit. Ved restaureringen 1936 fremdroges apostelmalerier udført efter stik af Lucas Cranach den ældre⁵². Imellem fyldingerne ses svage spor af yngre, malet bladranke, og i den bevarede del af gesimsfrisen rester af forgyldt frakturindskrift,

der angiver de respektive apostles navne, på sort bund. Panelet på Knabstrup viser seks apostle⁵³ og i en løs fyldning Kristus med verdenskuglen. Ifølge Reingaards beskrivelse var Mattias gengivet i stedet for Judas og derunder var malet »Math. 9«; desuden stod der skrevet »H:P: Anno . . .«, muligvis for Henrik Pedersen, der var præst ved kirken o. 1621. Da den nuværende staffering blev fremdraget 1936, fjernedes to yngre farvelag⁵⁴.

Orgel, bygget 1969 af Jensen & Thomsen, Hillerød. Fem stemmer, et manual og anhangs-

pedal. Kirken havde tidligere et *†harmonium*.

Salmenummertavler, 1800'rne, glatte, med tandsnit under trekantgavl og søm til metalnumre. Sortmalede.

Lysekrone, 1575-1600, skænket 1754 ifølge tolinjet, graveret indskrift med antikva på den fladtrykte hængekugle: »Anno 1754, er denne Lyse=krone skieencket til Sønder Jerløse [!] Kirke af Landsdommer, Daniel von Bergen«. Under kuglen er fastgjort et løvehoved, som i flaben holder stor ring dannet af to delfiner, der gaber omkring en kugle. Skaftet er profileret og til to af dets flade led er de vandrette lysearme fæstet, i nederste række otte, i øverste fire, hvorimellem flade, s-formede pyntearme. En dobbeltørn tjener som topfigur. Kronen er op-hængt i leddelt smedjernsstang med forgyldte ovaler mellem leddene. I skibets andet fag.

Hatteknager, o. 1800, af træ. I to eller tre rækker på tårnummets vægge.

†Ur. 1661 købtes smørelse til uret, som atter nævnes i inventariet 1666. Dette år fik Lorentz (Jørgensen) billedsnider betaling for en *†ur-skive*, som Jochim Bechmand malede¹¹ (sml. Nørre Jernløse s. 105).

Klokker. 1) 1843²⁰, omstøbt af en ældre fra 1629. Tvm. 97 cm. På halsen indskrift med reliefversaler mellem rammelister: »Støbt 1629. Maior v. Lunn til Knabstrup kirkeeeir«. Over og under indskriften bladfriser. Lige over slagkanten: »Omstøbt på Frederiksværk 1843« og på modstående side: »Af V: Gamél«. 2) »Støbt af L. Andersen Aarhus 1897«. Tvm. 92 cm. - Op-hængning i vuggebomme ved August Nielsen »Thubalca, Roslev 1943«⁵⁵.

†Klokker. Ved klokkeskatten 1528 afleveredes een klokke⁵⁶. O. 1830 havde den største klokke hverken årstal eller indskrift, mens den mindste, ifølge plattysk indskrift om halsen, var støbt 1629 af Felix Fuchs. I anledning af reformati-onsfesten 1817 blev den repareret af smed Christian Sørensen i Krøjerup¹³.

Klokkestol, 16-1700'rne, af eg, med dobbelte skråstivere og fornyelser af fyr, formentlig fra 1819¹⁹. Foden under stolen repareret og belagt med to jemankre, og to nye bjælker indlagt 1848²⁰.

Fig. 34. Kirkegårdsmonument nr. 2, over Louise Hersleb, †1801. Udført 1803 af Nicolai Dajon (s. 155). LL fot. 1975. — Churchyard monument no. 2, to the memory of Louise Hersleb †1801. Executed in 1803 by Nicolai Dajon.

GRAVMINDER

Epitafium, 1679 over hr. Rasm(us) Pedersøns k(ære) hustruer Kirstine Aaltewelt, *1636 i Roesk(ilde), †1665, efter 4 års ægteskab, 29 år gammel, fødte 2 sønner, og Birgitta P. Luxdorph født Iøreg, *1633, fødte 3 sønner og 2 døtre, †1677, efter 12 års ægteskab, 44 år gammel (jfr. præstekonestol). Opsat 1678 af Rasmus P(edersen) H(olbæk), *9. nov. 1628 i Holbæk, kaldet til Akademiet 1652, til disse kirker 4. sept. 1659, †23. maj 1683 i sit embeds 23. år, 54 år gammel⁵⁷.

Sort kalkstenstavle, 98x72 cm, med fordybede, forgyldte versaler tværs over tavlen, præstens data på latin i fem linjer fornedet. Øverst på stenen en trekant (treenighedssymbol) flan-

keret af bruskværk med årstallet 16-79. Tavlen opsattes 1959 imellem to vandrette egeplanker; den flankeres af apostlene Peter, med nøgle i højre hånd, og Paulus, med sværd i højre og bog i venstre hånd (fig. 26). Foroven en engel, som blæser i trompet og i venstre hånd holder palmegren (fig. 21). Før en brand 1958 indgik figurerne i den udskårne dekoration, der indrammede kalkstenstavlen⁵⁸. Et hængestykke med glat indskriftfelt kantedes af bruskværk, som også flankerede indskrifttavlen under apostelfigurerne. En brudt segmentgavl, hvor englen, ligesom nu, sad på en konsol i midten, var helt opløst i øreflipvolutter og bruskskæringer. Epitafiet er af Chr. Axel Jensen⁵⁹ henført til Lorentz Jørgensens værksted, hvorfra også kirkens prædikestol er udgået, sml. fig. 20 og 25.

1959 rensedes figurerne således at de nu står med træets farve⁶⁰. Tidligere på korets nordvæg, efter restaureringen på sakristiets vestvæg.

†*Mindetavle?* O. 1683, kalkmalet, over hr. Rasmus Pedersen (Holbæk). Omkring 1830 var den ødelagt af fugt og skimmel. Indskriften syntes at dømme efter de få ord, der da kunne skimtes, at svare til epitafiets. På sakristiets vestvæg¹³.

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1800. Et søjleskæft, ca. 100 cm højt, af rød granit, kronet af kugle, men har antagelig båret en vase, som har været fastgjort i et firkantet hul i søjlens overside. På dens nedre halvdel er udhugget felt til forsvunden indskrifttavle. På familien Lunn's gravsted nord for koret.

2) (Fig. 34) 1803, udført af Nicolai Dajon⁶¹. Louise Hersleb, *8. aug. 1780, gift 5. sept. 1800 med W. K. Lunn, fulgte sin førstefødte søn i døden 14. aug. 1801. Søjleskæft af rød granit kronet af vase med fordybet versalindskrift: »Uforglemmelige Lovise«. Højde ca. 180 cm. Søjlen brydes på midten af et terningled med indfældet, hvid marmortavle, hvorpå gravskriften med fordybede, sortmalede versaler. Placering som nr. 1.

3) (Fig. 35) o. 1809. Dorthe Cathrine Lunn, født Knudsen, *7. sept. 1750, †31. okt. 1809, og justitsråd Christian Ditlev Lunn, *9. maj 1736, †14. aug. 1814. Gravmonumentet er opsat som

Fig. 35. Kirkegårdsmonument nr. 3, over Dorthe Cathrine Lunn, f 1809, og Christian Ditlev Lunn, †1814 (s. 155). LL fot. 1975. — *Churchyard monument no. 3, to the memory of Dorthe Cathrine Lunn †1809, and Christian Ditlev Lunn †1814.*

et minde over »alle dyders tro veninde, der efter 36 års ægteskab med justitsråd C. D. Lunn til Knabstrup forlod verden elsket, savnet, begravet«. Obelisk af gråflammet marmor, ca. 250 cm høj, opstillet på kvadratisk sokkel af rød granit. Gravskriften med fordybede, sortmalede versaler findes på to i fodstykket indfældede, cirkulære marmorplader. På de andre to sider sidder rektangulære relieffer af lysere, gullig marmor, 29x38 cm. Sydsidens viser siddende kvinde set i profil; i den fremstrakte højre hånd holder hun kornaks, mens venstre hånd hviler på venstre knæ. Bag hende ses en segl og hakke.

Nordsidens relief (fig. 36) forestiller Kærlighed, som ses til højre, mens der i den anden side

Fig. 36. Relief forestillende Artemis fra Efesos og Kærlighed. Detalje af kirkegårdsmonument nr. 3, sml. fig. 35 (s. 155). LL fot. 1975. — *Relief representing Artemis of Ephesus and Love. Detail of churchyard monument no. 3 (cf. fig. 35).*

findes en fremstilling af Artemis fra Efesos; ved siden af hende, i nedre, venstre hjørne, står en kande. Navnet på den kunstner, der har tegnet eller udført monumentet, er ikke overleveret. - Den efesiske Artemis er fremstillet på et gravmonument på Assistens kirkegård i København over veterinæren, professor P. C. Abildgaard, †1801, udført af Nicolai Dajon efter tegning af afdødes broder, Nicolai Abildgaard (†4. juni 1809)⁶². Her dog efter et andet forlæg.

4) O. 1865. Major Willars Knudsen Lunn til Knabstrup og Dorothealyst, *7. dec. 1775, †16. marts 1865 og Henriette Caroline Eleonore Lunn, født Hersleb, *29. april 1784, †1. okt. 1872. Sandsten kronet af gavltrekanter. På forsidens krans af egeløv i relief.

KILDER OG HENVISNINGER

RA. *Håndskriftsaml.* VI c 8. J. Reingaard: Efterretn. om Sønder Jernløse og Søstrup sognekald (o. 1825). — LA. *Sognekaldsarkivet.* Kirkebog 1645-1773. — Liber daticus 1738-1830. — *Ved embedet.* Synsprot. 1862-19(75). — Se i øvrigt arkivalier for Holbæk amt i almindelighed s.50.

NM2. Indberetninger til Oldsagskommissionen 1808, til Oldskriftselskabet 1832, af Chr. Axel Jensen 1903 (inventar) med tilføjelser ved Kirsten Weber 1953, af Harald Munk 1932 (altertavle og prædikestol), Peter Kr. Andersen 1936 (panel på Knabstrup), Egmont Lind 1950 (kalkmalerier), Marinus Andersen 1958 (apsispartiets istandsættelse), Einar V. Jensen 1958 (krucifiks), 1959 (epitafium), Hugo Johannsen 1975 (bygning), Marie-Louise Jørgensen 1975 (inventar), Erik Lyckegaard 1975 (gravminder), Birgit Als Hansen 1976 og 1978 (udgravning ved sakristi) og Niels Engberg 1978 (undersøgelse af fundamenter).

— Bygnings- og kalkmaleribeskrivelse ved Hugo Johannsen, inventar og gravminder ved Marie-Louise Jørgensen. Redaktionen afsluttet juni 1979.

Tegninger. NA12. Skitse (eksteriør) ved J. Vilh. Petersen 1874. — Skitse til glasmaleri i brev fra Joakim Skovgaard 1919, indlagt i synsprotokollen.

— Plan ved M. Brahde 1959. — Tværsnit ved H. Jacobsen og K. Mølkier 1978. — Ornamentfriser fra kalkmaleriudsmykning ved Ingemann Arthur-Nielsen.

Notebøger. NM12. Ingemann Arthur-Nielsen.

Litteratur. Hanne Jespersen og Claus Michael Schunck: Sønder Jernløse kirke, u.å. (1975).

¹ DiplDan. DaRigBr. 2. rk. VIII, nr. 180, jfr. Roskildebispens jordebog s. 152 og Roskilde kapitels jordebog s. 22.

² Roskildebispens jordebog s. 160.

³ Landebogen s. 154f.

⁴ RA. DaKanc. A28. 1630-1702. Fortegnelse og div. dok. vedk. kirker og sognekald.

⁵ Han var 1664-71 inspektør over Merløse hrd., 1675-81 administrator at Abrahamstrup amt.

⁶ Kronens Skøder II, 624.

⁷ Daniel von Bergen blev 1750 gift på Knabstrup med Catharina Marie Castenskiold, datter af godsejer Johan Lorentz Castenskiold. En tidligere ejer af Knabstrup, Børge Trolles våben findes på sygekal-ken fra o. 1575.

⁸ RA. DaKanc. A29. 1726-97. Efterretn. om ejerne at kirker og kirketinder, og A30. 1809. Fortegnelser over kirker og dissers ejere.

⁹ Tomten ligger ca. 70 m nordøst for kirken på en lav bakketop, hvorpå der fandtes fundamenter til et lille stenhus, opført af kampe- og frådsten med kvader-ridset puds. Desuden fremkom stolpehuller og lergulve fra andre bygninger. Det ældste af den fundne keramik synes at være fra 1100'rne. Tomten er nu bebygget. Udgravningen ventes publiceret i ÅrbHolbæk.

¹⁰ Ved embedet. Synsprot. 1862-19(75).

¹¹ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkerghsk. 1661-72.

¹² En beskrivelse fra o. 1825, jfr. note 13, nævner en sydmur, som indtil degnen rev den ned, dannede sokkel under degneboligens nordre længe og tillige indhegnede haven. Den nuværende sydmur vest for lågen stammer antagelig fra o. 1956, jfr. note 10, da skolens skur omtales som nedrevet.

¹³ RA. Håndskriftsaml. J. Reingaard: Efterretn. om Sønder Jernløse og Søstrup sognekald.

¹⁴ Hvælvet overside undersøgt 1939 af Aage Rou-sell (brev i NM2).

¹⁵ Som bjælken ligger nu, skjuler den delvis kalkmale-riernes kronfrise; men det er samtidig tydeligt, at kalkmaleripudsens øvre kant, der er fortykket som følge af uregelmæssige spring i triumfmuren, er opsat med bjælken som »forskalling«.

¹⁶ Jfr. Uvelse (DK. Frborg. s.2146) og Tveje Merløse (Holbæk by).

¹⁷ Tilsvarende fremgangsmåde er benyttet i Tveje Merløse.

¹⁸ LA. Stiftsprovstearkivet. 1824-1900. Synsprot.

¹⁹ LA. Stiftsprovstearkivet. 1803-08. Kirkesynsfor-retn.

²⁰ LA. Stiftsprovstearkivet. 1824-80. Synsforret-ningsprot.

²¹ Grænsen mellem den pudsede mur og den nye krone af munkesten står afrettet og efterpudset. Med tilsvarende omhu er fire bomhuller i den oprindelige mur tillukket i forbindelse med stilladsets nedtagning. Disse forhold iagttages fra sakristiets loft.

²² Skjoldbuerne følger flankemurenes afsæt i modsæt-ning til østfagets vægbuer, der eliminerer dette skel i murflugten.

²³ 1662-63 (jfr. note 11) afholdtes udgift til to vinduer (= ruder?) »til sacrastihusit«.

²⁴ På en skitsetegning fra 1874 af arkitekt J. Vilh. Petersen ses i sakristiets gavl alene loftslugen og en firkantet dør.

²⁵ Pillen ses endnu på J. Vilh. Petersens skitse; den er formentlig nedrevet i forbindelse med indsætning af nuværende vinduer.

²⁶ Nørlund-Lind: Kalkmalerier s. 74f.

²⁷ Jfr. Cabrol og Leclercq, ed.: Dictionnaire d'archéo-logie chrétienne et de liturgie, II, (I B), Paris 1925, sp. 752 f.

²⁸ Jfr. A. Andersson: L'art scandinave, II, Zodiaque (la nuit des temps 29), La Pierre-qui-Vire, 1968, s.274. - Eksempler på denne ikonografi forekommer bl.a. i italienske malerier, hvor den byzantinske på-virkning er stærk, jfr. O. Demus: Byzantine Art and the West, London 1970, fig. 102, 166, 222.

²⁹ Jfr. Skibby (DK. Frborg. s.2661, fig. 18) og Vä i Skåne (SvK. vol. 139, tig. 86).

³⁰ Jfr. døbefonten i Butterup (s. 72 med note 46).

³¹ Jfr. T. Gad: Legenden i dansk middelalder, 1961, s. 80; R. Benz, udg.: Die Legenda aurea des Jacobus de Voragine, Köln 1969, s. 39.

³² H'tet i Thomas er karakteristisk ved at have bøjle på tværstangen. Tilsvarende form kendes fra byg-ningsindskriften i Bjernede (DK. Sorø s. 352, fig. 14).

Fig. 37. Herodes giver befaling til barnemordet? †Sengotisk kalkmaleri på korets nordvæg (s. 142).

E. Lind fot. 1950. — *Herod orders the Massacre of the Innocents? †Late Gothic wall-painting on the north wall of the chancel.*

Fig. 38. Lås på dørføj nr. 4 (s. 152). LL fot. 1975. —
Lock on door no. 4.

³³ På søndre halvdel anedes ved afdækningen over den øverste figur: » .. .io.. .«; over den underste: » .. .tan .. .« . På nordre halvdel over øverste figur: » .. he?..s. . .«.

³⁴ Jfr. Skibby og Ferslev (DK. Frborg. s.2664f., 2764f.) samt Roskilde, S. Ib og Herslev (DK. Kbh. Amt s.53f., 667).

³⁵ Pulpituret nedtoges 1936, men først 1939 anbragtes de fem felter på alterbordsforsiden (note 10).

³⁶ Klædet blev »indlagt« 16.jan. 1670 af provst, mag. Søren Maj, sognepræsten og kirkeværgerne Søren Nielsson, Sønder Jernløse og Christen Jensen i Snefre (LA. Sognekaldsarkivet. Kirkebog 1645-1773).

³⁷ LA. Sognekaldsarkivet. 1738-1830. Liber daticus.

³⁸ Ved restaureringen fandtes under den daværende egetræsfarve en staffering i temmelig lyse grå og grønblå farver samt noget rødt, muligvis fra første halvdel af 1800'rne, uden indskrifter.

³⁹ O. 1825 læstes i postamentet: »Saa ofte som I æde dette Brød ... 1. Cor. 2.«, »Wor Herre Jesus Christus i denne Nat ... 1. Cor. 2.« og »Hwo som æder og driker ... 1. Cor. 2.« I storstykkets sidefelter sås: »Jeg er det leffwendis ... Joh. 6.« og »Mit Kiød er den rette Mad ... Joh. 6.«. Og endelig stod i gesimsfrisen: »See det Gus [!] Lam ... Joh. 1.«, »Fader wor, du ... « og »Jesu Christi Hans Søns Blod ... 1 Joh.«

⁴⁰ Ifølge Emil Hannover: Maleren Constantin Hansen. En Studie i dansk Kunsthistorie, 1901. Nr. 359 i Fortegnelse over Staffelmalerier og Studier til saadanne. Samme motiv er brugt til altartavlemaleriet i Slaglille fra 1866 (DK. Sorø s.346), der er gengivet som fig. 137 hos Hannover.

⁴¹ Muligvis den, der er nævnt i inventariet 1862 (note 10).

⁴² Børge Trolle, der var gift med Pernille Gjõe, †1551, var søn af Jakob Trolle og arvede efter hans død 1546 Knabstrup. Selv døde han barnløs 1571, hvorefter Gjerver (Gjørriild) Gyldenstjerne, †1577, blev eneejer.

⁴³ Kirkens regnskaber (note 11) oplyser: 1667 blev der af den gamle, sønderbrudte kalk og disk, som vejede 14½ lod gjort en ny af vægt 23 lod 1 kvint. Fornyselsen synes at have indskrænket sig til bægeret,

med mindre oplysningen vedrører en † kalk, og sygekalken samtidig er blevet repareret.

⁴⁴ Angående hjemmedåb sml. Hans H. Fussing: Adel og menighed. Kirkebøgernes vidnesbyrd om den danske adel omkring midten af 1600-tallet, i Til Knud Fabricius 13. august 1945, isærs. 162.

⁴⁵ Præsten, Rasmus Pedersen Holbæk, noterede 1676 i kirkebogen: »Den nye prædikestol indviet af kirkepætronen -Johan Christophersen Cörbitz, biskop Hans Bagger, provst mag. Söffren Maj. Kirkeværgerne Mikkelsen af Sønder Jernløse og Jep Ibsen af Krøyerup skal på kirkens vegne betale den kunstrige mand Lorentz billedhugger 125 rdl.« (LA. Sognekaldsarkivet. Kirkebog 1645-1773).

⁴⁶ Den erstatter en vindrueklase (jfr. note 13).

⁴⁷ »HB« kan også stå for biskop Hans Bagger, der deltog i stolens indvielse (jfr. note 45).

⁴⁸ Den lysegrå farve har staffering i rødt, blå og grønt og kan antages at stamme fra 1794, jfr. herskabspulpitur, og er da udført af maler Ocherfeld (note 13). Figurene har kødfarve, baggrunden i storfelterne blå og orangegule farver.

⁴⁹ Niels Rosenvinge Hendriksen ægtede 11. jan. 1584 Margrethe, datter af Bastian Schwendi, der 13. dec. 1572 havde faet skøde og gavebrev på Jernløsegård. Efter Bastian Schwendis død gik gården i arv til datteren Margrethe. Schwendi-våbenet har været henført til familien Laxmand, jfr. korrespondance i NM2.

⁵⁰ Det drejer sig om gavnl nr. 10 i nord- og sydsiden, samt gavle genanvendt i bænke i sakristi og våbenhus.

⁵¹ Vedr. fig. 29b symboliserende Klogskab, se Erwin Panofsky: Meaning in the Visual Arts, London 1970, s. 181 f. Titian's Allegory of Prudence: A Postscript, med fig. 28 og især 29, der viser et relief fra Rossellinos skole, nu i Victoria and Albert Museum, London.

⁵² Afbildet i Johannes Jahn: Lucas Cranach d. Ae. 1472-1553, München 1972, s.248f.

53 Peter, Andreas, Jakob den ældre, Johannes, Filip, Bartolomæus.

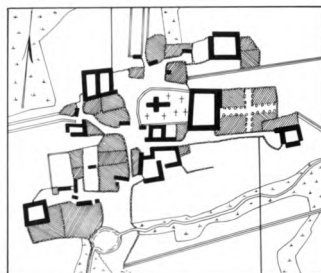

Fig. 39. Landsbyplan 1784.— *Village map 1784.*

⁵⁴ Øverst fandtes et hvidt farvelag og derunder en egetræsmaling.

⁵⁵ Samme firma fornyede 1973 begge klokkers kneb-
ler.

⁵⁶ RA. Rgsk. ældre end 1559: Fortegnelse over ind-
krævede klokker.

⁵⁷ Jfr. PersHistT. 5. rk. II, 257. Wiberg: Præstehist.
har 1629 som dødsår.

⁵⁸ Jfr. fot. fra 1910 i NM2.

⁵⁹ Ligsten af Billedsnideren Lorents Jørgensen i Hol-
bæk, i ArkMus. V, 1912-15, s.550, og samme: Sned-
kere s. 114.

60 Ved restaureringen fandt Einar V. Jensen øverst på
apostelfigurerne en mørk egetræsmaling, derunder en
lysere, hvorunder hvid farve med forgyldte dragt-
bræmmer, og på englen: guldlazur på aluminium.
Håret samt detaljer på vinger og draperi havde hvid
strygefarve med forgyldning.

⁶¹ Ifølge C. D. O. Lunn: Knabstrup og dets Ejere, i
ÅrbHolbæk 1967, s. 11-12.

⁶² Gengivet i Historiske Meddelelser om Staden Kø-
benhavn og dens Borgere, 3. rk. III,161, 1939, og i
Leo Swane: Abildgaard, Arkitektur og Dekoration,
1926,s. 147 og 261.